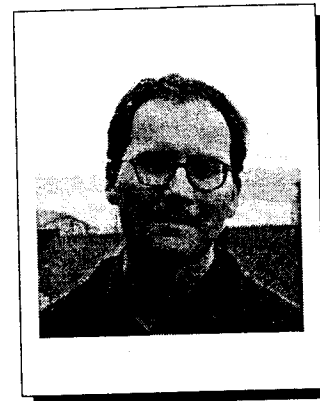

his work.

The article intends to show that in a similar way Štúr used the starting points of Masaryk's criticism of Marxist ideology in the work *Marxist-Leninist Will to Power*. Štúr not only reflected the philosophy of Masaryk, but also analysed its specific parts and creatively elaborated it.

Mgr. Andrej Kalaš

Odborný asistent Katedry filozofie a dejín filozofie, je absolventom odboru filozofia – latinčina a momentálne študentom 4. ročníka jednodborového štúdia Grécky jazyk a literatúra. Vo svojej dizertačnej práci sa venuje predovšetkým problematike determinizmu a slobodnej vôle v helenistickej gréckej filozofii. Na katedre prednáša dejiny antickej filozofie a vedie špecializované kurzy z helenistickej filozofie. Okrem štúdia starogréčtiny na FiF UK mal možnosť študovať tento odbor tri roky formou individuálneho vyučovania u prof. Júliusa Špaňára v rámci vzdelávacej inštitúcie Výberového vzdelávacieho spolku. Niekoľkokrát sa zúčastnil letných jazykových kurzov v Grécku. Je vedúcim grantového projektu VNJH *Antická filozofia a jej štúdium v pôvodných jazykoch*, ktorý je zameraný na oživenie štúdia antickej filozofie na FiF UK v gréčtine a latinčine. Publikoval odborné štúdie z oblasti stoicizmu, epikureizmu a antickeho cynizmu v odborných časopisoch *Filozofia*, *Organon F*, *Profil* a *Proglas*.

Stoické chápanie kauzality a teória príčin⁰

V prvej časti našej štúdie, ktorá podáva kľúčové momenty prednášky *Stoicizmus: osud alebo sloboda?*, prednesenej za podpory VNJH v apríli 2002 na Filozofickej fakulte

⁰Táto štúdia vznikla za láskavej podpory grantu rektora Univerzity Komenského v Bratislave na podporu riešenia projektu č. UK 35/2002 „Osud a sloboda v helenistickej filozofii“.

v Brne, ozrejmíme, ako chápali stoici povahu príčiny, kauzálneho pôsobenia a účinku, ktorý spôsobuje príčina. Pritom sa budeme usilovať z širšieho pohľadu na stoickú filozofiu ako celok kriticky zhodnotiť zlomky (prípadne na ne nadväzujúce výklady bádateľov v oblasti stoicizmu), ktoré dezinterpretujú účinok stoickej príčiny ako netelesný atribút (lekton). V druhej časti obrátíme našu pozornosť na stoickú koncepciu delenia a hierarchizácie príčin, ktorá sa zakladá na stúpajúcej tenzii pneумы konštituujucej ten–ktorý druh (pneumatickej) príčiny. Ukazuje sa, že táto hierarchizácia príčin založená na stúpajúcej miere sebestačnosti (pneумы) príčiny má zásadný význam pre pochopenie stoickej koncepcie slobodného rozhodovania a konania ako aktívneho prejavu, ktorého sebestačnou príčinou je vo veľkej miere sám konajúci subjekt. Stoické fragmenty v našej štúdii uvádzame aj v ich originálnej textovej podobe spolu s prekladom¹ a bohatým historicko-filozofickým a filologickým komentárom: veríme, že takto oslovíme nielen študentov filozofie s hlbším záujmom o antickú filozofiu, ale i potenciálnych záujemcov o stoicizmus z radov klasických filológov.

¹V štúdii v zásade uvádzame preklady stoických fragmentov M. Okála (*Zlomky starých stoikov*. Prel. M. Okál. Bratislava, Pravda 1983). Okálove preklady však opatrujeme pomerne bohatým historicko-filozofickým a filologickým komentárom a tam, kde sa naša interpretácia textu s týmto prekladom rozchádza, navrhujeme vlastné prekladové alternatívy uvádzané v oblých () zátvorkách. Zátvorky typu <> používame všade tam, kde slovenský preklad dopĺňujeme, rozširujeme alebo upresňujeme spojeniami, ktoré v gréčtine explicitne nenachádzame. Naše preklady zlomkov alebo ich častí z Arnimovej zbierky *Stoicorum veterum fragmenta* I – IV, collegit Ioannes ab Arnim, Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri 1921–1923 (skratka SVF) do slovenčiny doposiaľ nepreložených označujeme poznámkou *Preklad A. K.*

1. Stoici definujú príčinu ako niečo telesné, skrze čo (δι' ὅ) sa niečo deje

V stoických zlomkoch nachádzame hneď niekoľko miest, ktoré definujú príčinu. Najčastejšie sa v nich opakuje, že príčina (τὸ αἴτιον²) je to, skrze čo (δι' ὅ) sa niečo deje, a je telesná:

Χρύσιππος αἴτιον εἶναι λέγει δι' ὅ. Καὶ τὸ μὲν αἴτιον ὄν καὶ σῶμα (οὗ δὲ αἴτιον μῆτε ὄν, μῆτε σῶμα) καὶ αἴτιον μὲν ὅτι, οὗ δὲ αἴτιον διὰ τι.

Chrysippos vraví, že príčinou je to, skrze čo. Príčina je niečo, čo je³ a je to telesné. Lenže to, čoho je príčinou ani nie je, ani nie je telesné.⁴ Príčinou však je čokoľvek, čoho príčinné pôsobenie⁵ je skrze niečo.⁶

Stobaeus, *Eclogae* I p. 138,23 W., SVF II 336

²Je prekvapujúce, že v gréckych zlomkoch pre príčinu spravidla nenachádzame výraz ἡ αἴτια (= príčina, dôvod, vlna), ale výraz τὸ αἴτιον, ktorý je členom spodstatnené adjektívum αἴτιος (= vinný). Toto adjektívum však v gréckych textoch aj v prípade, že nie je spodstatnené členom, často prekladáme výrazom *príčina*.

³Doxograf tu použil participium ὄν od slovesa εἶναι (= byť), ktoré je v tomto kontexte použité na označenie telesných entít kozmu. Výraz εἶναι sa v stoickom kontexte používa na označenie bytia telesných entít, výraz ὑφίστασθαι na označenie bytia netelesných entít (lekta), pričom výraz ὑπάρχειν môže denotovať oba druhy entít. O možných významoch týchto gréckych termínov v súvislosti s racionalistickou interpretáciou stoickej kataleptickej fantázie pozri: Kalaš, A.: „Vzťah netelesných lekta k telesným procesom u stoikov.“ In: *Organon F* (2001), roč. VIII, č. 4, ss. 404–407.

⁴O údajnej netelesnej povahe účinku u stoikov pozri nižšie.

⁵Starogrécky text je tu trochu nejasný z hľadiska jeho konzistentnej interpretácie. Podľa nášho názoru veta v podstate opakuje definíciu príčiny zo začiatku zlomku.

⁶Posledné dve vety zlomku preložil A. K.

οί Στωϊκοί πάντα τὰ αἴτια σωματικά· πνεύματα γάρ.

Stoici vravia, že všetky príčiny sú telesné: (sú totiž pneumami).⁷

Aetius, *Plac.* I 11, 5, *SVF* II 340

Clemens akoby bližšie rozvádza stoickú definíciu príčiny ako *toho*, *skrže* čo (δι' ὅ) vysvetlením, že príčinou sa v úplnom zmysle nazýva to, čo je schopné niečo spôsobiť:

αἴτιον δὲ κυρίως λέγεται τὸ παρεκτικόν τινος ἐνεργητικῶς. ἐπεὶ καὶ τὸν σίδηρον τμητικὸν φαμεν εἶναι οὐ μόνον ἐν τῷ τέμνειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μὴ τέμνειν· οὕτως οὖν καὶ τὸ παρεκτικὸν ἄμφω σημαίνει, καὶ τὸ ἤδη ἐνεργοῦν, καὶ τὸ μηδέπω μὲν, δυνάμει δὲ κεχρημένον τοῦ ἐνεργῆσαι.

Príčinou v úplnom zmysle sa volá to, čo je schopné spôsobiť nejaký účinok (niečo účinným spôsobom⁸), lebo hovoríme, že železo je schopné rezať, nielen keď reže, ale aj keď nereže. A tak výraz „parektikon“, schopný pôsobiť, značí oboje,

⁷Na pneumatickú povahu príčin preklad M. Okála vôbec neupozorňuje. Keďže pneuma je v stoickej ontológii telesná, všetky tzv. pravé, „pneumatické“ príčiny budú mať u stoikov telesnú povahu. Pozri nižšie.

⁸Starogrécky originál neobsahuje výraz pre účinok (τὸ ἀποτέλεσμα), hoci ho M. Okál v preklade používa. Naopak, v preklade nie je explicitne preložený výraz ἐνεργητικῶς (= účinným spôsobom), ktorým doxograf zreteľne naznačuje, že hovorí o tzv. pneumatických príčinách — totiž o príčinách v úplnom zmysle (κυρίως) — ktoré, ako uvidíme nižšie, majú na rozdiel od príčin nepneumatických („nepravých“) svoju „účinnú“ silu vďaka pneume (aktívnemu princípu kozmu, ktorým je spojenie ohňa a vzduchu), ktorá ich konštituuje.

aj to, čo (už pôsobí⁹) sa už koná, aj to, čo ešte nie, ale má v sebe schopnosť konať.¹⁰

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* VIII, 9

Telesná povaha príčiny dobre vynikne, keď na zlomkoch ukážeme telesnú povahu kauzálneho vzťahu. Do tohto vzťahu totiž vstupuje príčina a účinok, ktoré oba musia byť telesné. V stoickej ontológii totiž nie je možné, aby telesné kauzálne pôsobilo na netelesné (napr. *lekton*¹¹) a príčina tak pôsobovala netelesný účinok (druhý zlomok preložil A. K):

τὸ ἀσώματον κατ' αὐτοὺς (scil. Stoicos) οὔτε ποιεῖν τι πέφυκεν οὔτε πάσχειν.

Netelesná vec nemôže podľa stoikov ani nič konať, ani nič podstupovať.

⁹Výraz τὸ ἐνεργοῦν (= pôsobiace, konajúce) označuje aj gramatickým tvarom aj filozofickým významom rod aktívny: Okálov preklad *koná sa* môže zvädzať k mediálnemu (zvratnému), či dokonca pasívnemu významu, ktorý je vzhľadom na účinný („aktívny“) charakter príčiny, o ktorej sa tu hovorí, neprijateľný. Preto navrhujeme prekladovú alternatívu uvedenú v zátvorkách.

¹⁰Spomínané dva významy výrazu παρεκτικόν sa veľmi dobre hodia na osobitný typ pneumatickej príčiny, ktorým je *synektická* (hlavná) príčina: jej účinná sila (δύναμις τοῦ ἐνεργῆσαι) sa „aktivuje“ až po zásahu *prokatarttickej* (vedľajšej) príčiny.

¹¹Lekta (τὰ λεκτά) predstavujú v stoickej ontológii špecifický druh netelesných entít, ideálnych logických „objektov“, ktoré v zjednodušenom rozdelení pre potrebu nášho výkladu predstavujú buď významy pojmov bez pravdivostnej hodnoty (neúplné lekta), alebo významy výrokov („propozície“, úplné lekta), ktoré majú definovanú jednu z pravdivostných hodnôt pravda — nepravda. Výraz (τὸ λεκτόν), ktorý znamená v gréčtine *vypovedané* alebo *vypovedateľné* a v stoickej terminológii označuje významy jazykových výrazov, nemá v slovenčine zaužívaný a ustálený prekladový ekvivalent. V našej štúdii preto používame transliterovaný grécky výraz *lekton*, pl. *lekta*, pričom tieto výrazy neskloňujeme.

Sextus, *Adversus mathematicos*, VIII 263, SVF
II 363

Discrepabat etiam ab iisdem (scil. Zeno a Peripateticis et Academicis), quod nullo modo arbitratur quidquam effici posse ab ea (natura), quae expers esset corporis — nec vero aut quod efficeret aliquid aut quod efficeretur, posse esse non corpus.

Totíž Zenon sa od týchto filozofov (peripatetikov a akademikov) líšil tým, že sa domnieval, že nič nemôže byť spôsobené takou (prirodzenosťou), ktorá je netelesná. Totíž to, čo niečo spôsobuje alebo čo je spôsobované, nemôže byť netelesné.¹²

Cicero, *Acad. Post.* I 39, SVF I 90

O telesnom vzťahu medzi pôsobiacim a tým, čo pôsobenie zakúša, resp. tým, čo je vytvárané (pozri nižšie), hovorí aj nasledujúci zlomok od Prokla. Ten uvádza ako príklad od tlačkova pečate, ktorý nemôže vzniknúť inak než vzájomným fyzickým kontaktom, pre ktorý použil doxograf expresívne zafarbené výrazy *strkanie, vzájomné vtisnutie a pritlačenie* (preklad A. K.):

Τὸ δεύτερον τοίνυν τῆς σφραγίδος τύπος Στωϊκῶν ὑποθέσειν προσήκει ταῖς σωματικῶς λεγούσαις τὰ

¹²Kedže preklad M. Okála je v mnohých ohľadoch príliš „voľný“ a nepridriava sa originálu uvádzaného v Arnimovom vydaní, podľa ktorého tento prekladateľ prekladal, uvádzame ho tu aspoň na porovnanie: *Zenon sa od peripatetikov a akademikov líšil aj tým, že tvrdil, že netelesná vec (akou bola podľa Xenokrata a iných dávnejších mysliteľov duša) nemôže vytvoriť nijakú vec a že to, čo niečo vytvára alebo je vytvárané, nemôže byť netelesné.* Upozorňujeme, že tu ide o zlomok „zenónovský“ (I. zväzok u Arnima).

ποιοῦντα καὶ τὰ πάσχοντα πάσχειν ὠθισμοῦ γὰρ δεδέηται καὶ ἀντιτυπίας καὶ ἐπερείσεως καὶ οὐκ ἄλλως γέγονεν.

Po druhé aj od tlačkova pečate je v súlade s predpokladmi stoikov: nevznikol totiž inak než prostredníctvom strčenia, vzájomného vtisnutia a pritlačenia. Hovorí totiž (stoické predpoklady), že pôsobiaci pôsobí a zakúšajúce prijíma pôsobenie telesným spôsobom.

Proclus, *In Plat. Parmen.* Vol. V p. 74 ed
Cousin., SVF II 343

2. Viac-árny model telesného kauzálneho nexu u stoikov

V nasledujúcom výklade sa pokúsime bližšie ozrejmiť povahu (telesnej) príčinnej väzby a ukázať, že by jej najviac vyhovoval akýsi ternárny model príčinného pôsobenia. To nám umožní lepšie pochopiť tak často v zlomkoch nachádzanú dezinterpretáciu stoického účinku ako netelesného lektu. Zároveň ukážeme, že toto nepochopenie (telesnej) povahy stoického účinku môže byť u doxografov zapríčinené jednak takým častým nepochopením stoickej teórie (netelesného) vzťahu medzi lektami a udalosťami v kozme, jednak môže mať aj svoje historické korene v prelínaní stoickej a peripatetickej teórie kauzality, ktorá uvažuje o netelesnej príčine, akou je aristotelovský účel.

V zlomkoch sa často opakuje, že príčina akoby pôsobila na nejaký svoj objekt a vyvolávala na ňom svoj účinok, totiž zmenu jeho stavu. Do kauzálneho vzťahu teda vstupujú prinajmenšom tri entity: príčina, objekt (substrát) jej pôsobenia a účinok, ktorým je zmena stavu tohto substrátu. Pritom v zlomkoch veľmi často nachádzame konštatovanie, že účinkom príčiny je netelesný predikát (preklad A. K.):

εἶγε Στωϊκοὶ μὲν πᾶν αἴτιον σῶμα φασι σῶματι ἄσωμάτου τινός αἴτιον γίνεσθαι, οἷον σῶμα μὲν τὸ σμιλίον, σῶματι δὲ τῇ σαρκί, ἄσωμάτου δὲ τοῦ τέτμεσθαι κατηγορήματος, καὶ πάλιν σῶμα μὲν τὸ πῦρ, σῶματι δὲ τῷ ξύλῳ, ἄσωμάτου δὲ τοῦ καίεσθαι κατηγορήματος.

Stoici naozaj hovoria, že každá príčina ako teleso sa stáva pre <iné> teleso <na inom telese>¹³ príčinou niečoho netelesného. Napríklad nôž — teleso — na mäse — telese — je príčinou netelesného predikátu¹⁴ byť krájaný. Podobne oheň — teleso na dreve — telese je príčinou netelesného predikátu horieť.¹⁵

¹³V gréckom origináli naozaj nachádzame datívnu väzbu (σῶματι): príčina ako teleso je príčinou (inému) *telesu* niečoho netelesného. Podobnú väzbu nachádzame pri vysvetľovaní povahy príčinného spojenia aj u Cicerona, keď definuje osud ako kauzálnu reťaz: *Osudom nazývam to, čo Gréci volajú heimarmené, to jest rad a reťaz príčin, keďže príčina spojená s príčinou vytvára zo seba určitú vec.* *Fatum autem id appello, quod Graeci εἰμαρμένην, id est ordinem seriemque causarum, cum causa causae nexa rem ex se gignat.* (Cicero, *De divinatione* I 55, 125, *SVF* II 921). Neskôr ukážeme, že teleso, ku „ktorému“ sa príčina „vzťahuje“, je vlastne jej vedľajšia spolupríčina, pričom spolupôsobením oboch sa dostavuje účinok — (telesná) zmena stavu. Vzhľadom na to, že teleso je vedľajšou príčinou, teda „pasívnejšou“ zložkou kauzálnej interakcie, v preklade navrhujeme použiť predložkové spojenie *stáva sa príčinou na inom telese*.

¹⁴Výraz *κατηγορημα* (= *to, čo sa vypovedá*; vlastne „žaloba, obvinenie“) navrhujeme proti Okálovmu výrazu *atribút* prekladať všeobecnejším termínom *predikát*.

¹⁵Keďže preklad M. Okála sa nám zdá vo viacerých ohľadoch nevhodným, uvádzame ho aspoň pre porovnanie s naším prekladom uvedeným v texte práce: *Pre stoikov je každá príčina telesná; no aj táto telesná príčina môže mať niekedy netelesný účinok, napríklad: teleso — nôž, na telese — mäse, má netelesný účinok — byť rozrezaný, čo je atribút. Iný príklad: teleso — oheň, na telese — dreve, spôsobuje netelesný účinok, čo je atribút.*

Pre ternárny model príčinného pôsobenia, ktorý sa zakladá na tom, že príčina pôsobí na svoj objekt predstavujúci spolupríčinu v širokom zmysle slova, a takto spoločne spôsobujú účinok (zmenu stavu objektu), je veľmi dôležitý nasledujúci zlomok, ktorý hovorí o dôležitosti objektu zasahovaného príčinou pre výsledný charakter spôsobovaného účinku. Od vhodnosti (spôsobilosti — *ἐπιτηδειότης*) objektu zasahovaného príčinou totiž závisí, aký účinok v podobe (telesnej) zmeny stavu tohto objektu sa dostaví (preklad A. K.):

τὸ δὲ αὐτὸ τῶν ἐναντίων αἴτιον γίνεται, ποτὲ μὲν παρὰ τὸ μέγεθος τοῦ αἰτίου καὶ τὴν δύναμιν, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πάσχοντος· παρὰ μὲν τὴν ποῖαν δύναμιν, (οἷον) ἢ αὐτῇ χορδῇ παρὰ τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν ὀξὺν ἢ βαρὺν ἀποδίδωσι τὸν φθόγγον· παρὰ τὴν δὲ ἐπιτηδειότητα τῶν πασχόντων, (οἷον) τὸ μέλι γλυκάζει μὲν τοὺς ὑγιαίνοντας, πικράζει δὲ τοὺς πυρέσσοντας· καὶ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς οἶνος τοὺς μὲν εἰς ὄργην, τοὺς δὲ εἰς διάχυσιν ἄγει· καὶ ὁ αὐτὸς ἥλιος τήκει μὲν τὸν κηρόν, ξηραίνει δὲ τὸν πηλόν.

To isté sa stáva príčinou protikladných vecí: niekedy podľa veľkosti príčiny¹⁶ a jej sily, niekedy však podľa spôsobilosti toho, čo podlieha pôsobeniu. Príkladom na závislosť od akosti sily je, že

¹⁶Príčinou sa tu myslí to, čo zasahuje objekt, ktorý je predmetom pôsobenia: med a víno vzhľadom na človeka, slnko vzhľadom na vosk a bahno. V našom výklade ternárneho modelu príčinného pôsobenia sa ukáže, že aj tento objekt pôsobenia je spolupríčinou (v širokom význame slova) podieľajúcou sa na dosahovanom účinku.

tá istá struna podľa svojho napnutia alebo uvoľnenia¹⁷ vydáva vysoký alebo hlboký zvuk. Príkladom na závislosť od spôsobilosti toho, čo podlieha pôsobeniu, je, že med spôsobuje sladkú chuť zdravým, ale horkú chuť tým, čo sú v horúčke. Aj jedno a to isté víno jedných privádza do hnevu, druhých však do stavu veselosti mysle. Podobne aj to isté slnko roztápa vosk, ale vysušuje bahno.

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 933 Pott.),
SVF II 350

Azda najdôležitejším prínosom tohto zlomku je fakt, že objekt, ktorý je zasahovaný príčinou (τὸ πάσχον), je čo do „dôležitosti“ v kauzálnej interakcii stavaný na úroveň príčiny, ktorá ho zasahuje. Neskôr uvidíme, že „dôležitosť“ tohto objektu bude závisieť od stupňa tenzie jeho pneumu: najvyššia bude v prípade (rozumného) človeka zasahovaného „vonkajšou“ príčinou, najnižšia v prípade neživého predmetu (napr. vosku). V stoickej teórii slobodného konania sa dokonca ukazuje, že v prípade (rozumného) človeka „dôležitosť“ pacienta¹⁸ kauzálnej interakcie svojou

¹⁷Ak doxograf chápe napnutie alebo uvoľnenie struny ako príklad na pôsobenie rozdielnej akosti sily (παρὰ τὴν ποιὰν δύναμιν) pôsobiacej príčiny a nie ako spôsobilosť (ἐπιτηδειότης) samotnej struny (objektu pôsobenia), potom treba príklad chápať tak, že na strunu pri vyludzovaní zvukov pôsobia „zvonku“ (prínajmenšom) dve príčiny: úder ruky, ale aj rozdielne veľká sila udržiavajúca strunu v stave napnutia (ἐπίτασις) alebo uvoľnenia (ἄνεσις). Už tu sa ukazuje, že ternárny model príčinného pôsobenia možno rozšíriť na viac-árny model, kde sa na spoločnom účinku bude podieľať rôznou mierou viacero druhov príčin. Pozri nižšie.

¹⁸Uvedomujeme si, že výraz *patient* je dosť nevhodný ekvivalent pre ťažko preložiteľný výraz *to paschon* (objekt zasahovaný kauzálnym pôsobením).

„dôležitosťou“ ďaleko prevyšuje význam vonkajšej príčiny. Hoci to náš zlomok explicitne nevyjadruje, v duchu našich úvah a na základe zlomku, ktorý uvedieme hneď nižšie, si dovoľujeme nazvať pacienta kauzálnej interakcie spolupríčinou (v širokom zmysle slova¹⁹) spolupôsobiacou s (vonkajšou) príčinou na dosahovaní účinku v podobe (telesnej) zmeny stavu pacienta (ternárny model).

Nasledujúci zlomok nám jednak explicitne poukáže na skutočnosť, že účinok kauzálnej interakcie je zmena stavu (διάθεσις) objektu kauzálnej interakcie, jednak nám bližšie ozrejmi charakter vzájomného zapojenia a kooperácie príčin v ternárnom (resp. viac-árnom) stoickom modeli kauzálnej interakcie (preklad A. K.):

ἄλλήλων οὐκ ἔστιν τινὰ αἴτια, ἀλλήλοις δὲ αἴτια·
ἢ γὰρ σπληνικὴ διάθεσις προὑποκειμένη οὐ πυρετοῦ
αἴτιος, ἀλλὰ τοῦ γίνεσθαι τὸν πυρετόν, καὶ ὁ πυ-
ρετὸς προὑποκειμένος οὐ σπληνός, ἀλλὰ τοῦ αὔξεσθαι
τὴν διάθεσιν. οὕτως καὶ αἱ ἀρεταὶ ἀλλήλαις αἴτιαι,
τῷ μὴ χωρίζεσθαι διὰ τὴν ἀντακολουθίαν· καὶ οἱ ἐπὶ
τῆς ψαλίδος λίθοι ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ μένειν
κατηγορήματος, ἀλλήλων οὐκ εἰσὶν αἴτιοι· καὶ ὁ
διδάσκαλος δὲ καὶ ὁ μαθητὴς ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι
τοῦ προκόπτειν κατηγορήματος. λέγεται δὲ ἀλλήλοις
αἴτια ποτὲ μὲν τῶν αὐτῶν, ὡς ὁ ἔμπορος καὶ ὁ κάπηλος
ἀλλήλοις εἰσὶν αἴτιοι τοῦ κερδαίνειν· ποτὲ δὲ ἄλλου καὶ
ἄλλου, καθάπερ ἢ μάχαιρα καὶ ἢ σάρξ· ἢ μὲν γὰρ τῇ
σαρκὶ τοῦ τέμνεσθαι, ἢ σάρξ δὲ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ τέμνειν
etc.

¹⁹Nemáme tu na mysli špeciálny pojem spolupríčiny (συναίτιον), ktorá v stoickom rozdelení a hierarchii príčin označuje komplex (často nepneumatických) príčin-neyhnutných podmienok kauzálnej interakcie (napr. čas, priestor), ale akúkoľvek príčinu, ktorá popri vonkajšej príčine spolupôsobí na dosiahnutí účinku.

Veci ako príčiny nie sú príčinami seba navzájom, ale sú príčinami seba navzájom.²⁰ Totiž (chorobný) stav sleziny, ktorý predchádza, nie je príčinou horúčky, ale toho, že horúčka vznikne a horúčka, ktorá predchádza, nie je príčinou sleziny, ale toho, že tento jej (chorobný) stav sa rozmáha.²¹ Podobne aj cnosti sú príčinami seba navzájom toho, že sa nedajú oddeliť pre ich vzájomné spoluprevádzanie. Aj kamene na klenbe sú si vzájomne príčinami predikátu zotrúvania,²² ale nie sú príčinami jeden druhého. Podobne aj učiteľ a žiak sú si navzájom príčinami predikátu robiť pokrok. Niekedy sa o príčinách vypovedá, že sú príčinami seba navzájom toho istého, ako kupec a priekupník sú si vzájomne príčinami zisku, inokedy však, že jedna je príčinou iného ako druhá, ako napríklad nôž a mäso: totiž nôž je mäsu príčinou toho, že je krájané, mäso však nožu, že krája²³ atď.

²⁰O datívnej väzbe v origináli a jej vzťahu k ternárnemu (n-árnemu) modelu kauzálneho pôsobenia u stoikov pozri pozn. 12.

²¹Úvaha o stave sleziny a vzniku horúčky podľa nášho názoru nie je bezprostredným vysvetlením ťažiskového tvrdenia zo začiatku zlomku, totiž že príčiny v kauzálnej interakcii vzájomne kooperujú. Skôr sa tu podľa nás zdôrazňuje, že účinkom kauzálnej interakcie nie je patiens (slezina), ale (fyzická) zmena jej stavu. Ťažiskové tvrdenie zo začiatku zlomku je rozvinuté až príkladmi nižšie.

²²Neskôr vysvetlíme bližšie dôvody, prečo sa v zlomkoch tak často opakuje dezinterpretácia stoického účinku ako netelesného predikátu (lekta). Už v prvej polovici tohto zlomku sa však explicitne spomína, že účinkom je v stoickej koncepcii kauzality (telesná) zmena stavu pacienta: horúčka je príčinou, že (chorobný) stav (*διάθεσις*) sleziny sa rozmáha.

²³V starogréckom origináli pri posledných dvoch príkladoch uvedených na ilustráciu toho, čo je účinok, nenachádzame pri účinku výraz *κατηγόρημα* (= predikát). Otázne je, či doxograf mal pri výrazoch *τοῦ κερδαίνειν* (= mať zisk), *τοῦ τέμνεσθαι* (= byť krájaný) a *τοῦ τέμνειν*

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 932 Pott.), SVF II 394

Navrhovaný ternárny (viac-árny) model príčinnej interakcie sa teda zakladá na tom, že na dosahovaní účinku v podobe (telesnej) zmeny stavu pacienta sa podieľa viacero príčin. Zväčša však môžeme mechanizmus kauzálnej interakcie rozdeliť na tri zložky: „účinná“ príčina pôsobiaca „zvonku“,²⁴ príčina predstavujúca „trpný“ objekt pôsobenia a napokon telesná zmena stavu pacienta. Dôležité je, že prvé dve zložky predstavujú akýsi komplex spolukooperujúcich príčin, pričom tretia zložka je ich spoločne dosahovaným účinkom. Prvé dva členy ternárneho modelu môžeme preto rozvinúť na viac zložiek: okrem pacienta kauzálneho pôsobenia a pôsobiacej príčiny môžeme za nevyhnutnú podmienku dosiahnutia účinku považovať aj čas a priestor, tzv. nepneumatické príčiny (pozri nižšie). Tým sa ternárny model stáva akýmsi viac-árnym modelom stoickej kauzality, v ktorom sa účinok dosahuje kooperáciou viacerých druhov príčin. Toto spolupôsobenie viacerých príčin na účinku je v úzkom súlade so stoickým rozdelením a hierarchiou príčin, ktorú uvedieme neskôr. V súlade s hierarchiou stoických príčin založenej na vzrastajúcej tenzii ich pneumy je aj skutočnosť, že „dôležitosť“ jednotlivých (príčiných) zložiek kauzálnej interakcie sa bude líšiť v závislosti od stupňa

(= *krájať*) na myslí fyzickú zmenu stavu kozmu, alebo netelesný predikát (lekton). Aj táto nejednoznačnosť vo vyjadrení doxografa Clementa, ktorý je nepochybne pre rekonštrukciu stoickej koncepcie kauzality našim najdôležitejším prameňom, svedčí o všeobecnom neporozumení autorov zlomkov stoickej koncepcie účinku ako fyzickej zmeny stavu pacienta kauzálnej interakcie.

²⁴Rozdelenie *zvonku* — *vnútra* tu nemá nijaké „prirodzené“ opodstatnenie v zmysle akejkoľvek „prirodzenej“ hranice: je len výhodné pre spôsob explanácie, ktorý ponúka stoická teória kauzality.

tenzie ich pneумы. Táto skutočnosť bude mať zásadný význam pre stoickú teóriu slobodného rozhodovania a konania: v prípade, že je pacientom „vonkajšieho“ príčinného pôsobenia (rozumný) človek, vysoká tenzia jeho pneумы spôsobí, že jeho „podiel“ na dosiahnutí účinku (zmena stavu tohto pacienta) bude oveľa väčšia ako „podiel“ vonkajšej pôsobiacej príčiny, ktorá v tomto prípade svojou dôležitosťou prechádza na úroveň nevyhnutnej podmienky kauzálnej interakcie.

3. Stoický účinok má telesnú povahu a nie je netelesným predikátom (lektom)

Po objasnení ternárneho modelu kauzality u stoikov budeme môcť lepšie objasniť dôvody, ktoré viedli mnohých doxografov k tvrdeniu, že účinok je u stoikov netelesný atribút (lektion).²⁵ Ako sme ukázali na ternárnom modeli, účinkom spolupôsobenia viacerých príčin podieľajúcich sa na kauzálnej interakcii bude zmena stavu pacienta kauzálnej interakcie. Táto zmena musí byť u stoikov v zásade telesná, pretože akékoľvek (príčinne) pôsobenie môže byť v stoickej materialistickej koncepcii kozmu²⁶ jedine medzi telesnými entitami:

Τὸ δεύτερον τοίνυν τῆς σφραγίδος τύπος Στωϊκῶν ὑποθέσειν προσήκει ταῖς σωματικῶς λεγούσαις τὰ ποιῶντα καὶ τὰ πάσχοντα πάσχειν· ὀθισμοῦ γὰρ δεδέηται καὶ ἀντιτυπίας καὶ ἐπερείσεως καὶ οὐκ ἄλλως γέγονεν.

²⁵Napr. Stobaeus, *Eclogae* I p. 138,23 W., *SVF* II 336; Sextus, *Adv. math.* IX 211, *SVF* II 341; Clemens Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 932 Pott.), *SVF* II 349. Všetky uvedené zlomky sú uvedené spolu s našim prekladom v texte štúdie vyššie.

²⁶O stoickej telesno-netelesnej dualistickej ontológii kozmu a sveta pozri Kalaš, A.: „Vzťah netelesných lekta k telesným procesom u stoikov.“ In: *Organon F* (2001), roč. VIII, č. 4.

Po druhej aj odtlačok pečate je v súlade s predpokladmi stoikov: nevznikol totiž inak než prostredníctvom strčenia, vzájomného vtisnutia a pritlačenia. Hovorí totiž (stoické predpoklady), že pôsobiaci pôsobí a zakúšajúce prijíma pôsobenie telesným spôsobom.

Proclus, *In Plat. Parmen.* Vol V p. 74 ed Cousin., *SVF* II 343

τὸ ἀσώματον κατ' αὐτοὺς (scil. Stoicos) οὔτε ποιεῖν τι πέφυκεν οὔτε πάσχειν.

Netelesná vec nemôže podľa stoikov ani nič konať, ani nič podstupovať.

Sextus, *Adversus mathematicos*, VIII 263, *SVF* II 363

Napriek tomu, že účinok kauzálnej interakcie je telesný, v ideálnej ríši lekt sa táto fyzická zmena kozmu prejaví zmenou pravdivostnej hodnoty určitého lekta, ktoré bude pravdivo opisovať nový aktuálny stav kozmu. Zmena v ríši netelesných entít (zmena pravdivostnej hodnoty príslušného lekta) nemôže byť spôsobená kauzálnym pôsobením zo strany telesného kozmu, ale je len dôsledkom netelesného vzťahu korešpondencie medzi lektami a fyzickým kozmom.²⁷ Predikát *byť krájaný* (τὸ τέμνεσθαι κατηγορημα) sa stane pravdivo „predikovatelným“ o kuse mäsa, ktoré je pacientom kauzálneho pôsobenia noža, ale toto netelesné lekton nikdy nemôže byť telesným účinkom spomínanej kauzálnej interakcie: ako netelesné lekton v ideálnej ríši poznania postihuje zmenu stavu (kozmu), ktorá nastala pôsobením noža na mäso.

²⁷Kalaš, A.: „Vzťah netelesných lekta k telesným procesom u stoikov.“ In: *Organon F* (2001), roč. VIII, č. 4, ss. 386–390.

Domnievame sa, že táto dezinterpretácia stoického účinku ako netelesného lekta u doxografov zrejme prirodzene vyplýva z tak často sa v zlomkoch sa opakujúceho celkového nepochopenia stoickej koncepcie vzťahu netelesných lekta k fyzickým procesom kozmu a poznania. Hoci naša ponúkaná rekonštrukcia stoického stanoviska v tejto oblasti²⁸ napriek žalostnému nedostatku doxografického materiálu dobre zapadá do celkového rámca stoickej filozofie a poskytuje solídne východisko pre interpretáciu stoického účinku kauzálnej interakcie ako telesnej zmeny stavu jej pacienta, nachádzame aj u niektorých renomovaných znalcov stoicizmu tvrdenia, že účinkom kauzálnej interakcie je u stoikov netelesné lekton (predikát). Takéto — podľa nás neprijateľné — interpretácie stoicizmu v sekundárnej literatúre sú založené na nekritickom odvolávaní sa na doxografický materiál, ktorý nie je kriticky zhodnotený z hľadiska širších súvislostí a predpokladanej celkovej konzistentnosti stoického učenia. Ako príklad uvádzame argumentáciu Longa a Sedleyho v prospech tézy o netelesnom charaktere stoického účinku zo všeobecne prijímanej príručky pre dejiny helenistickej filozofie:²⁹ „... Je základnou stoickou zásadou, že jedine telesá môžu pôsobiť a jedine telesá môžu podliehať pôsobeniu.³⁰ Nôž pôsobením na iné teleso, mäso, vytvára účinok — byť krájaný.³¹ Tento účinok nie je iné teleso, ale

²⁸Ibidem.

²⁹Long, A. A., Sedley, D. N.: *The Hellenistic Philosophers*. Cambridge University Press 1997, s. 340.

³⁰Toto tvrdenie prevzané z doxografického materiálu je v protiklade s nižšie uvádzanou interpretáciou stoického účinku ako netelesného predikátu (lekta).

³¹Na nekonzistenciu tohto výkladu upozorňuje aj skutočnosť, že keby mal byť účinkom kauzálnej interakcie naozaj netelesný predikát (lekton), výraz byť krájaný (*being cut*) by mal byť v úvodzovkách, pretože jeho denotátom nie je fyzický proces krájania, ale príslušný význam.

netelesný predikát alebo “vysloviteľné,, (lekton).³² Prečo? Alternatívou by asi bolo povedať, že vďaka skalpelu jedno teleso — nekrájané mäso prestáva existovať a je nahradené novým telesom — rozrezaným mäsom. Ale to by znamenalo, že počas tohto procesu nepretrváva nijaké teleso, takže nie je tu nijaké teleso, o ktorom by sme mohli povedať, že sa na ňom uskutočňuje spomínaná zmena. Pretože objekt podliehajúci zmene musí, prirodzene povedané, pretrvávať počas tejto zmeny (ako stoici poznamenávajú v inom kontexte³³), zdalo sa pre nich viac prijateľným povedať, že účinkom nie je nové teleso, ale netelesný predikát *byť krájaný* (alebo *krájať*), ktorý sa stáva pravdivým na pretrvávajúcom mäse.³⁴

Napriek takýmto častým dezinterpretáciám stoického účinku ako netelesného predikátu (lekta), nachádzame zaujímavé pokusy niektorých prekladateľov prekladať miesta v zlomkoch hovoriace o netelesnej povahe účinku ako predikátu (lekta) spôsobom, ktorý — hoci v odklone od starogréckeho originálu — umožňuje udržať zlomok (vlastne len jeho preklad!) v konzistentnosti s interpretáciou stoického účinku ako telesnej zmeny stavu pacienta kauzálnej interakcie. Dovoľujeme si na tomto mieste uviesť časť zlomku *SVF* II 349 v anglickom preklade prístupnom na internete:

και οι επι της ψαλιδος λιθοι αλληλοις εισιν αιτιοι του μενειν κατηγορηματος, αλληλων ουκ εισιν αιτιοι· και ο διδασκαλος δε και ο μανθανων αλληλοις εισιν αιτιοι του προκοπτειν κατεγορηματος.

And the stones in the arch are causes of its continuing in this category, but are not the causes of

³²V origináli je použitý výraz *sayable*, ktorým sa do angličtiny prekladá výraz *τὸ λεκτόν*.

³³Nasleduje odkaz na príslušný zlomok.

³⁴Naposledy uvedená myšlienka by bola náznakom nami favorizovanej koncepcie stoického účinku ako fyzickej zmeny stavu pacienta kauzálnej interakcie. Uvedený citát je však svedectvom, že citovaným autorom nebol vzťah lekt k udalostiam v kozme celkom „jasný“.

one another. And the teacher and the learner are to one another causes of progressing as respects the predicate.

Clemens, Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 932 Pott.),
SVF II 349

Na tomto preklade do angličtiny je zaujímavý spôsob, akým prekladateľ prekladá problematické miesto *εἰσὶν αἴτιοι τοῦ μένειν κατηγορήματος* (= *sú príčinami predikátu zotrúvania*), ktoré v starogréckom texte jednoznačne navodzujú myšlienku o netelesnej povahe účinku ako predikátu. Kruciálny výraz *τοῦ κατηγορήματος* však prekladateľ tlmočí do angličtiny voľnejšie opisom *in this category* (= *v tejto kategórii*), prípadne v texte nižšie spojením *as respects the predicate* (= *pokiaľ ide o predikát*). Takýto preklad akoby v sebe implicitne niesol interpretáciu stoického účinku ako telesnej zmeny pacienta kauzálnej interakcie, pričom tato zmena sa prejaví aj v ríši netelesných lekt na príslušnom predikáte. „Účinkom“ (v širšom význame slova³⁵) vzájomného pôsobenia kameňov v klenbe je teda predikát *zotrúvania* s dôležitým dodatkom, že nejde o účinok na úrovni telesných procesov v kozme, ale o „účinok“ tohto vzájomného fyzického pôsobenia kameňov v ideálnej ríši významov, resp. o účinok pokiaľ hovoríme o jeho predikáte (*as respects the predicate*) alebo pokiaľ sa pohybujeme v (netelesnej) kategórii (*in this category*) zachytávajúcej fyzickú zmenu v ríši lekt.

³⁵Vzťah telesného procesu v kozme k príslušnému predikátu (netelesné lektion) treba totiž chápať ako vzťah netelesnej korešpondencie, nie fyzického kauzálneho pôsobenia.

4. Dezinterpretácia stoického účinku ako netelesného predikátu (lekta) má u doxografov dôvod v prelínaní stoickej a peripatetickej koncepcie kauzality

Skôr ako náš výklad zameriame na stoickú koncepciu delenia a hierarchizácie príčin podľa vzrastajúcej tenzie pneumy, dovoľujeme si uviesť hypotézu, ktorá z historicko-filozofického hľadiska vysvetľuje všeobecné nepochopenie doxografov týkajúce sa stoickej koncepcie účinku ako telesnej zmeny a jeho dezinterpretácie ako netelesného predikátu (lekta). Podľa nášho názoru tu s najväčšou pravdepodobnosťou pôjde o dôsledok kríženia stoických a peripatetických predstáv o kauzalite.

V peripatetickej (aristotelovskej) koncepcii kauzality totiž vystupujú štyri príčiny, ktoré musia byť pri každom pohybe³⁶ prítomné. Prvá z nich je látková príčina (*ὕλη* = *látka*), ďalšie tri — forma, účinná príčina a účelová príčina — súvisia s formou (*εἶδος* = *tvar, pojem*), ktorá je zároveň druhou príčinou. Pre nás je dôležité to, že najvlastnejšou príčinou aristotelovsky chápaného pohybu (účinku) nie je materiálna príčina (príčina účinná a látková), ale aristotelovský účel, ktorý je netelesnou príčinou.³⁷ Telesné príčiny (látková a účinná) sú len akýmisi nevyhnutnými podmienkami dosahovania účinku (pohybu), ktorý sa zakladá na tom, že látka

³⁶Pohyb tu možno chápať ako (spoločný) účinok dosahovaný kooperáciou štyroch aristotelovských príčin. Aristotelovská predstava pohybu bola teleologická: Aristoteles ho totiž definuje (*Phys.* III 201a) ako uskutočňovanie toho, čo je v možnosti, pokiaľ je takéto (*ἢ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἢ τοιοῦτον, κίνησις ἐστίν*). Pohyb má totiž u Aristotela veľmi široký význam: chápe ním akúkoľvek zmenu stavu (*μεταβολή*) v rámci štyroch kategórií — lokómócia (kategória miesta), vznik a zánik (podstata), zväčšovanie a zmenšovanie (kvantita), zinačovanie (kvalita) (*Arist. Phys.* III 201 a, V 226 a).

³⁷*Arist. Phys.* II 200a, 25–30.

prechádza po zásahu účinnej príčiny z možnosti do skutočnosti, a tým na sebe uskutočňuje netelesný účel (účelová príčina).³⁸ Príčinou v najvlastnejšom zmysle teda je u peripatetikov netelesný účel, pričom látková, a najmä účinná príčina, ktoré by pre svoj telesný charakter ako jediné mohli „obstáť“ ako „príčiny“ v stoickej koncepcii kauzality, sú považované u peripatetikov za príčiny až v druhoradom význame slova. Túto skutočnosť nám potvrdzuje aj doxograf Clemens v nasledujúcom stoickom zlomku (preklad A. K.):

οί μὲν οὖν σωμάτων, οἱ δ' ἀσωμάτων φασὶν εἶναι τὰ αἴτια (scil. Stoici et Peripatetici). οἱ δὲ τὸ μὲν σῶμα κυρίως αἴτιον φασί, τὸ δὲ ἀσώματον καταχρηστικῶς καὶ οἷον αἰτιωδῶς (scil. Stoici). ἄλλοι δ' ἔμπαλιν ἀναστρέφουσιν, τὰ μὲν ἀσώματα κυρίως αἴτια λέγοντες, καταχρηστικῶς δὲ τὰ σώματα.

Stoici hovoria, že príčiny majú telesnú povahu, peripatetici však, že ich povaha je netelesná. Prvú totiž príčinou nazývajú predovšetkým teleso, netelesné však len v prenesenom význame slova a akoby len zdanlivo vyjadrovalo príčinu. Tí druhí majú však celkom opačný názor, keď príčinou nazývajú predovšetkým netelesné, telesné však len v prenesenom význame slova.

Clemens, Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 929 Pott.), *SVF* II 345

Nasledujúci zlomok od Stobaia je už ukázkou prelínania sa stoických a peripatetických predstáv o kauzalite. Stoickým bude v ňom pravdepodobne tvrdenie, že príčina je

³⁸Ibidem, III 2 202a, 5–15.

telesná, peripatetickou predstavou bude zasa zrejme názor vyjadrený v poslednej vete zlomku definujúcej príčinu ako (netelesný) pojem príčiny alebo pojem o príčine ako príčine. Pojmom príčiny (λόγος αἰτίου) tu mohol mať doxograf na mysli aristotelovský účel, ktorý je v peripatetickej koncepcii kauzality naozaj akousi netelesnou „pojmovou“³⁹ príčinou (preklad A. K.):

Χρύσιππος αἴτιον εἶναι λέγει δι' ὅ. Καὶ τὸ μὲν αἴτιον ὄν καὶ σῶμα (οὐ δὲ αἴτιον μήτε ὄν, μήτε σῶμα) καὶ αἴτιον μὲν ὅτι, οὐ δὲ αἴτιον διὰ τι. Αἴτιον δ' εἶναι λόγον αἰτίου, ἢ λόγον τὸν περὶ τοῦ αἰτίου ὡς αἰτίου.

Chrysippos vraví, že príčinou je to, skrze čo. Príčina je niečo, čo je⁴⁰ a je to telesné. Avšak to, čoho je príčinou ani nie je, ani nie je telesné. Príčinou však je čokoľvek, čoho príčinné pôsobenie⁴¹ je skrze niečo. Príčinou však je pojem príčiny alebo pojem o príčine ako príčine.⁴²

Stobaeus, *Eclogae* I p. 138,23 W., *SVF* II 336

Z uvedených doxografických svedectiev a z našich priblížení peripatetickej teórie kauzality je pravdepodobné, že

³⁹Pre (netelesnú) formálnu príčinu, ktorá má svojou povahou veľmi blízko k aristotelovskému účelu, sa totiž často v aristotelizme používa výraz εἶδος (= tvar; pojem).

⁴⁰Doxograf tu použil participium ὄν od slovesa εἶναι (= byť), ktoré je v tomto kontexte použité na označenie telesných entít kozmu. Pozri pozn. 3.

⁴¹Starogrécky text je tu trochu nejasný z hľadiska jeho konzistentnej interpretácie. Podľa nášho názoru veta v podstate opakuje definíciu príčiny zo začiatku zlomku.

⁴²Posledná veta zlomku môže byť vedomým tlmočením peripatetického stanoviska, najmä ak je stavaná do protikladu (časťica δέ = ale) s predchádzajúcim (stoickým) stanoviskom.

u doxografov došlo pri dezinterpretácii stoického účinku ako netelesného predikátu (lekta) k preneseniu peripatetickej predstavy netelesného charakteru príčiny (aristotelovská forma, účel) na stoický účinok. Prenesenie netelesnej povahy (peripatetickej) účelovej príčiny na (stoický) účinok by sa dalo pochopiť z dôvodu, že v peripatetickej koncepcii kauzality pojem účelu predstavuje nielen netelesnú príčinu diania ako procesu uskutočňovania možnosti, ktorou je sám účel, ale vlastne aj predikát vyjadrujúci fyzický stav objektu, na ktorom sa účel v kauzálnom procese realizoval.

5. Stoická teória delenia a hierarchizácie príčin

V nasledujúcej časti sa budeme zaoberať stoickou teóriou delenia a hierarchizácie príčin podľa stúpajúcej tenzie ich pneumy. Keďže táto oblasť stoického učenia má rozhodujúci význam pre pochopenie stoickej teórie slobodného rozhodovania a konania, a je s ňou organicky spätá, náš výklad bude na mnohých miestach odkazovať na uplatnenie stoickej teórie príčin v stoickej koncepcii slobodného rozhodovania a konania. Z hľadiska strategickej postupnosti nášho výkladu, ktorý by mal postupne charakterizovať štyri druhy stoických príčin, predstavuje istú komplikáciu skutočnosť, že v relevantných zlomkoch sa o spomínaných druhoch príčin spravidla hovorí spoločne, a to v jednom zlomku naraz. Pre potreby našej štúdie sme sa z množstva zlomkov, ktoré hovoria o delení a hierarchizácii stoických príčin,⁴³ rozhodli vybrať len jeden, azda najrozsiahlejší a „najucelenejší“ fragment v danej oblasti, ktorým je zlomok *SVF* II 351 od Klementa (preklad A. K.):

καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικά, τὰ δὲ συνεκτικά, τὰ δὲ συναίτια, τὰ δὲ συνεργά. ... τῶν μὲν οὖν προκαταρκτικῶν αἰρομένων μένει τὸ ἀποτέλεσμα· συνεκτικὸν

⁴³ *SVF* II 336–356.

δέ ἐστὶν αἴτιον, οὗ παρόντος μένει τὸ ἀποτέλεσμα καὶ αἰρομένου αἴρεται. τὸ δὲ συνεκτικὸν συνωνύμως καὶ αὐτοτελὲς καλοῦσιν, ἐπειδὴ αὐτάρκως δι' αὐτοῦ ποιητικὸν ἐστὶ τοῦ ἀποτελέσματος. εἰ δὲ τὸ αἴτιον αὐτοτελοῦς ἐνεργείας ἐστὶν δηλοτικόν, τὸ δὲ συνεργὸν ὑπηρεσίαν σημαίνει καὶ τὴν σὺν ἐτέρῳ λειτουργίαν, εἰ μὲν οὖν μηδὲν παρέχεται, οὐδὲ συνεργὸν λεχθήσεται· εἰ δὲ παρέχεται τούτου πάντως γίνεται αἴτιον, οὗ καὶ παρέχεται τούτεστιν τοῦ δι' αὐτὸ γινομένου· ἔστιν οὖν συνεργὸν οὗ παρόντος ἐγίνετο τὸ ἀποτέλεσμα· προδήλως μὲν οὖν παρόντος (προδήλου), ἀδήλως δὲ ἀδήλου· καὶ τὸ συναίτιον δὲ ἐκ τοῦ γένους ἐστὶν τῶν αἰτίων, καθάπερ ὁ συστρατιώτης στρατιώτης καὶ ὁ συνέφηβος ἔφηβος. τὸ μὲν οὖν συνεργὸν αἴτιον τῷ συνεκτικῷ πρὸς τὴν ἐπίθασιν βοηθεῖ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γινομένου· τὸ δὲ συναίτιον οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐννοίας· δύναται γὰρ συναίτιον ὑπάρχειν, κἂν μὴ συνεκτικὸν αἴτιον ᾗ τι. νοεῖται γὰρ σὺν ἐτέρῳ τὸ συναίτιον οὐδ' αὐτῷ δυναμένῳ κατ' ἰδίαν ποιῆσαι τὸ ἀποτέλεσμα, αἴτιον ὄν σὺν αἰτίῳ. διαφέρει δὲ τοῦ συναίτιου τὸ συνεργὸν ἐν τῷ τὸ μὲν συναίτιον (μεθ' ἐτέρου αἰτίου) κατ' ἰδίαν μὴ ποιούντος τὸ ἀποτέλεσμα παρέχειν, τὸ δὲ συνεργὸν ἐν τῷ κατ' ἰδίαν μὴ ποιεῖν, ἐτέρῳ δὲ προσερχομένον τῷ κατ' ἰδίαν ποιούντι συνεργεῖ αὐτῷ πρὸς τὸ σφοδρότερον γίνεσθαι τὸ ἀποτέλεσμα. μάλιστα δὲ τὸ ἐκ προκαταρκτικοῦ συνεργὸν γεγονέναι, (ἐπὶ τοῦτο) τὴν τοῦ αἰτίου διατείνειν δύναμιν παρίστησιν.

Z príčin jedny sú vedľajšie⁴⁴ (prokatarktické),⁴⁵ druhé hlavné (synektické), iné pomocné a ďalšie sa napokon nazývajú spolupríčinami.⁴⁶ ... Keď vedľajšiu (prokatarktickú) príčinu odstránime, účinok⁴⁷ trvá. Hlavnou (synektickou) je však príčina, ktorá keď je prítomná, trvá aj jej účinok, keď sa však odstráni, účinok zaniká. Hlavnú (synektickú) príčinu inak nazývajú aj

⁴⁴Slovenský ekvivalent *vedľajšie* niekedy nemusí vhodne vyjadrovať povahu tohto druhu príčin: takýmto prekladom, ktorý preferuje napr. M. Okál (1987), chceme naznačiť, že tato príčina je z hľadiska svojej úlohy v kauzálnom procese náprotivkom voči príčine hlavnej (synektickej), ktorá sa niekedy naozaj označuje aj výrazom „hlavná“ (κύριος). Výraz τὰ προκαταρκτικά (scil. αἴτια: προκαταρχω = *dopredu, napred začínam*) by bolo možné presnejšie preložiť výrazom *iniciačné*. Vedľajšia (iniciačná) príčina môže totiž svoje „vedľajšie“ postavenie „stratiť“ v prípade vysokej tenzie svojej pneумы a prevýšiť takto svojim významom hlavnú (synektickú) príčinu, ktorú „iniciuje“ pri kauzálnom procese. Pozri nižšie.

⁴⁵Synonymami k výrazu προκαταρκτικά sú v gréčtine τὰ προηγούμενα (= *predchádzajúce*), v latinčine (*causae*) *antecedentes* (= *predchádzajúce*), *proximae* (= *blízke*), *naturales* (= *prírodné*), *aeternae* (= *večné*) a paradoxne aj *principales* (= „*hlavné*“). Naposledy uvedený termín je totiž v latinských fragmentoch spravidla používaný ako prekladový ekvivalent pre hlavnú (synektickú) príčinu. Latinské atribúty *naturales*, *aeternae*, *principales* by sa dali vysvetliť zo skutočnosti, že tieto príčiny sú príčinami, ktorými (nás) kauzálna zasahuje „vonkajší“ osud, predstavujúci akési „vonkajšie“ kauzálné pôsobenie.

⁴⁶Pre spolupríčinu (συναίτιον) nachádzame v gréckych zlomkoch synonymum τὰ ὧν οὐκ ἔνευ (= „*bez ktorých nie*“). Takéto opisné označenie spolupríčiny vyjadruje, že ide o nevyhnutnú podmienku kauzálnej interakcie, ktorá však sama nemôže pozitívne „vynútiť“ účinok, na ktorom nejakým spôsobom participuje. Pozri nižšie.

⁴⁷Na tomto mieste sa prvýkrát v origináli stretávame s explicitne použitým termínom pre účinok (τὸ ἀποτέλεσμα). Vo všetkých nami doteraz uvedených zlomkoch bol pre účinok použitý len opis so zámenom typu: (τοῦτο) οὐ αἴτιόν ἐστιν. (to, čoho príčinou je = *účinnok príčiny*).

sebestačnou,⁴⁸ pretože prostredníctvom seba je schopná sebestačne spôsobovať účinok. Ak táto príčina prejavuje sebestačné pôsobenie, pomocná⁴⁹ znamená akúsi službu a spoluprácu s druhou. Ak však ničím neprispieva, nebude nazvaná pomocnou.⁵⁰ Ak však prispieva, všeobecne sa stáva príčinou toho, čo aj spôsobuje, to znamená toho, čo sa stáva jej účinkom. Pomocnou je teda príčina, za prítomnosti ktorej nastával⁵¹ účinok: zjavne pri zjavnom, nezjavne

⁴⁸Hoci gréckemu výrazu αὐτοτελής zodpovedá v latinských zlomkoch ekvivalent *perfecta* (scil. *causa* = *dokonalá príčina*), slovenský výraz *dokonalá* by mohol byť zavádzajúci. Táto príčina totiž vykazuje rôzny stupeň sebestačnosti (autonómnosti) v zmysle, či potrebuje viac alebo menej pre svoje pôsobenie v kauzálnom procese spolupôsobenie inej príčiny (najčastejšie vedľajšej a pomocnej). Sebestačnosť hlavnej (synektickej) príčiny totiž stúpa podľa rastúcej tenzie pneумы, ktorá ju konštituuje: „najsebestačnejšou“ synektickou príčinou je teda pneuma kozmu ako celku — Logos — ktorý jediný by sme mohli nazvať *dokonalou* príčinou. Všetky ostatné synektické príčiny vykazujú len rôzny stupeň sebestačnosti (nie „dokonalosti“), preto uprednostňujeme prekladový ekvivalent *sebestačná príčina*.

⁴⁹V latinských zlomkoch nachádzame pre pomocnú príčinu (αἴτιον συνεργόν) ekvivalent *causa adiuvans*.

⁵⁰Pomocná príčina (τὸ συνεργόν) patrí k tzv. pneumatickým príčinám, teda k (pravým) príčinám, ktorých kauzálné pôsobenie sa zakladá na činnom pôsobení pneумы (= aktívny princíp), ktorá ich konštituuje. Pomocná príčina musí teda ako pravá príčina na rozdiel od nepneumatickej (nepravéj) spolupríčiny (napr. čas, priestor) vykazovať „aktívne“ prispievanie do kauzálneho procesu.

⁵¹Prostredníctvom nedokonavého vidu indikatívom imperfekta ἐγίνετο (= *nastával, dial sa*) doxograf vyjadril základnú charakteristiku pomocnej príčiny v porovnaní s vedľajšou (prokatarktickou) príčinou: na rozdiel od prokatarktickej príčiny, ktorá pôsobí len jednorazovo, a tak iniciuje hlavnú (synektickú) príčinu k aktívnemu pôsobeniu, pomocná príčina, ktorá je spravidla pokračovaním pôsobenia vedľajšej, sa zakladá na prolongovanom pôsobení, ktorého zmysel je v posilňovaní účinku hlavnej (synektickej) príčiny.

pri nezjavnom. Aj spolupríčina patrí k príčinám podľa rodu, ako práve spolubojovník je bojovníkom a spolueféb efébom. Pomocná príčina pomáha hlavnej (synektickej) v posilňovaní toho, čo prostredníctvom tejto⁵² vzniká. Spolupríčina však nepatrí do toho istého pojmu⁵³ príčin: môže sa totiž vyskytovať aj v prípade, keď nič nie je synektickou príčinou. Spolupríčina sa totiž myslí s druhou príčinou neschopnou samostatne⁵⁴ spôsobiť účinok — je totiž príčinou spolu s inou príčinou. Od spolupríčiny sa pomocná príčina líši v tom, že spolupríčina pôsobí⁵⁵ spolu

⁵²Nezvratný (nerexlexívny) charakter osobného zámena αὐτοῦ jednoznačne prezrádza, že toto zámeno neodkazuje na podmet vety (pomocná príčina), ale na hlavnú (synektickú) príčinu, ktorá tu vystupuje ako vedľajší vetný člen.

⁵³Doxograf tu pravdepodobne mal na mysli skutočnosť, že spolupríčiny (τὰ συναίτια) nie sú pravými, teda pneumatickými príčinami: v kauzálnom procese predstavujú iba akýsi komplex nevyhnutných podmienok, ktoré nie sú konštituované pneumou (napr. čas, priestor). Skutočnosť vyjadrená v zlomku hneď nižšie, že totiž spolupríčina môže jestvovať aj v prípade, že nič nie je hlavnou (synektickou) príčinou, by nasvedčovala tomu, že spomínané nepneumatické entity (čas, priestor) majú k skutočným (= pneumatickým) kauzálnym procesom len akýsi zvláštny, bližšie v zlomkoch nešpecifikovaný nepriamy vzťah.

⁵⁴Ak mal doxograf výrazom οὐδ' αὐτῶ δυναμένω κατ' ἰδίαν ποιῆσαι τὸ ἀποτέλεσμα (neschopnou samostatne spôsobiť účinok) na mysli nepravú (nepneumatickú) príčinu, s ktorou ako s druhou spolupríčinou má spolupríčina (asi nie kauzálne) kooperovať, potom by sa naša hypotéza vyjadrená na konci predchádzajúcej poznámky zdala ešte plauzibilnejšou.

⁵⁵Keďže sa výraz παρέχειν (= poskytuje; spôsobuje; pôsobí) vzťahuje na spolupríčinu, ktorá je nepravou (nepneumatickou) príčinou, navrhujeme ho prekladať bezpredmetným slovesným výrazom pôsobí a predmet ἀποτέλεσμα (účinok) vzťahovať na spojenie (μεθ' ἑτέρου αἰτίου) κατ' ἰδίαν μὴ ποιῶντος... (= s druhou príčinou samostatne nespôsobujúcou...). Takouto prekladovou alternatívou, ktorá sa ešte

s druhou príčinou samostatne nespôsobujúcou účinkom. Pomocná, hoci samostatne nepôsobí,⁵⁶ prichádza k druhej príčine, ktorá už samostatne pôsobí,⁵⁷ a spolupracuje s ňou vo výraznejšom dosahovaní účinku. Posilujúcu silu pomocnej príčiny najviac potvrdzuje skutočnosť, že vzniká z vedľajšej (prokatarktickej) príčiny.

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* VIII 9 (Vol. II p. 933 Pott.), *SVF* II 351

6. Prehľad stoických príčin — zhrnutie

I. Hlavná (synektická) príčina (αἴτιον συνεκτικόν) je vnútornou príčinou, v ktorej sa navonok prejavuje pôsobenie konštitutívnej pneумы telesa. So svojím účinkom pôsobí hlavná (synektická) príčina súčasne: ak trvá, trvá aj účinok, ktorý spôsobuje (pravda, po zásahu vedľajšou — prokatarktickou — príčinou), ak prestane, prestáva aj jej účinok. Je sebestačná (αὐτοτελής), lebo je schopná (relatívne) samostatne spôsobiť účinok: miera jej sebestačnosti stúpa s vyššou tenziou pneумы telesa. Jej relatívna nesebestačnosť sa prejavuje v tom, že prakticky každá hlavná (synektická) príčina si

pohybuje v rámci, ktorý umožňuje starogrécky text, sa v uvedenej formulácii zachováva nepravý (nepneumatický) charakter spolupríčiny.

⁵⁶Pravda, výrazom κατ' ἰδίαν μὴ ποιεῖν (= samostatne nepôsobí) sa tu nemyslí, že pomocná je nepravou (nepneumatickou) príčinou, čo podobný výraz mohol znamenať pri hypotetickom výklade v predchádzajúcej poznámke. Uvedené miesto treba interpretovať tak, že pomocná príčina (spravidla) nemá taký stupeň sebestačnosti ako príčina hlavná (synektická), ktorá je schopná (relatívne) samostatne spôsobovať účinok (κατ' ἰδίαν ποιεῖν).

⁵⁷Doxograf tu má na mysli hlavnú (synektickú) príčinu, ktorej pomocná príčina „pomáha“ v dôraznejšom dosahovaní účinku.

vyžaduje na svoje pôsobenie zásah *prokatarktickou* príčinou, prítomnosť nevyhnutných podmienok nepneumatického charakteru (spolupríčin), prípadne „pomoc“ v intenzifikovaní účinku zo strany pomocnej príčiny. Pretože sa so vzrastajúcou tenziou pneuma konštituujúcej hlavnú (synektickú) príčinu „dôležitosť“ týchto faktorov znižuje, pri slobodnom konaní (rozumného) človeka „degraduje“ vedľajšia (prokatarktická) príčina konania mierou svojej sebestačnosti na úroveň nevyhnutnej iniciačnej spolupodmienky (spolupríčina — čas, priestor). Slobodné ľudské konanie bude preto v rozhodujúcej miere determinované hlavnou (synektickou) príčinou, ktorou je pneuma hegemonika ľudskej duše, ktorú možno vďaka jej vysokej tenzii identifikovať s jadrom osobnosti rozhodujúceho sa a konajúceho človeka.

Príklady na hlavnú (synektickú) príčinu: tvar valca a kužela determinujúci smer jeho valenia po zásahu vedľajšej príčiny (posotenie), hodnotový rebríček človeka (pneuma riadiacej časti duše) pri procese slobodného rozhodovania a konania, pneuma kozmu ako celku (*Logos*, absolútne sebestačná príčina) determinujúca prejavy materiálneho kozmu ako celku.

II. Vedľajšia (prokatarktická) príčina je „iniciáciou“, ktorá umožňuje a začína pôsobenie hlavnej príčiny. Keď prestane, účinok trvá, lebo ho už „preberá“ hlavná príčina. Vedľajšia príčina je nesebestačná, pretože bez hlavnej príčiny nie je schopná samostatne spôsobovať účinok. Jej „nesebestačnosť“ je však opäť relatívna: je tým menej nesebestačná, čím je hlavná príčina, ktorú iniciuje, menej sebestačná. V prípade vyššej sebestačnosti vedľajšej príčiny v porovnaní so sebestačnosťou príčiny hlavnej, s ktorou vedľajšia kooperuje, si táto príčina viac-menej „vynucuje“ svoj účinok, napr. kameň, ak je posotený, „musí“ sa hýbať, ale (rozumný!) človek, ak zazrie „ukradnutelnú“ peňaženku, „nemusí“ hneď kraďnúť. U rozumného človeka sa preto vedľajšia príčina iniciujúca jeho konanie (zväčša

zmyslová fantázia) stáva len nevyhnutnou podmienkou konania, ktoré je v tomto zmysle „slobodné“. Pôsobenie vedľajšej príčiny predchádza svoj účinok v čase. Vedľajšia (prokatarktická) príčina je pravou, teda „pneumatickou“ príčinou, čo súvisí s dynamickou stránkou jej iniciačného pôsobenia.

Príklady na vedľajšiu príčinu: posotenie valca a kužela, zmyslová predstava pri slobodnom konaní a rozhodovaní.

III. Pomocná príčina (*αἰτιον συνεργόν*) je pravou, pneumatickou príčinou, ktorá spolupôsobí a pomáha v posilňovaní účinku hlavnej príčiny. Sama nie je schopná účinku, ale vždy kooperuje s príčinou schopnou (relatívne) samostatne spôsobovať účinok, ktorou je hlavná (synektická) príčina. Preto podobne ako v prípade hlavnej príčiny je jej pôsobenie súčasné s dosahovaním účinku. Pomocná príčina sa spravidla vyvinie z príčiny vedľajšej (prokatarktickej), takže predstavuje akési jej „pokračovanie“ prolongované v čase. Skutočnosť, že pochádza z pneumatickej vedľajšej príčiny, potvrdzuje na rozdiel od spolupríčiny jej „pôsobiaci“ charakter pravej (pneumatickej) príčiny.

Príklady na pomocnú príčinu: dlhšie trvajúci úpenlivý pohľad na „ukradnutelnú“ peňaženku (podľa Longa a Sedleya), dlhotrvajúce tlačenie valca a kužela.

IV. Spolupríčina (pl. *τὰ συναίτια* = „spolupríčiny“) zahŕňa obyčajne celú skupinu nepravých, nepneumatických príčin, čiže nevyhnutných podmienok kauzálnej interakcie. V zlomkoch sa zdôrazňuje, že na rozdiel od pneumatickej pomocnej príčiny, „nekooperuje“ s pravou (pneumatickou) príčinou, lež s takou, ktorá rovnako ako ona sama nemá v sebe účinnú silu, teda len s inou nepneumatickou spolupríčinou. Spolupríčiny tak vytvárajú akýsi komplex nepneumatických

faktorov kauzálnej interakcie, pričom k telesným (pneumatickým) príčinám (hlavnej, vedľajšej a pomocnej) majú pravdepodobne netelesný, bližšie v zlomkoch nešpecifikovaný vzťah. V prípade slobodného ľudského konania sa k spolu-príčine mierou sebestačnosti, nie však svojím pneumatickým charakterom, približuje vedľajšia príčina (zmyslový podnet), ktorá sa u rozumného stáva len *causou sine qua non* slobodného konania, pretože ho pozitívne nevynucuje a svojou neprítomnosťou môže rozhodnúť len o jeho neuskutočení.

Príklady na spolupríčinu: priestor, čas, prázdno.

Poznámka k stoickej klasifikácii príčin: Uvedené štyri druhy príčin sú v stoickej koncepcii kauzality základné a východiskové v tom zmysle, že všetky ostatné „druhy“ príčin, ktoré majú v stoických zlomkoch množstvo pomenovaní skrývajúcich nezriedka aj viac významov, sa v zásade dajú zaradiť pod jednu zo štyroch uvedených kategórií.

Literatura

1. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Edited by Algra, K. Barnes, J., Mansfeld, J., Schofield, M., Cambridge, Cambridge University Press 1999.
2. CICERO: *On fate (De Fato)*. Introduction, translation, commentary by R. W. Sharples, Warminster, Aris & Philips Ltd. 1991.
3. Diogenes Laertius: *Lives of Eminent Philosophers I-II*. Translated by R. D. Hicks, The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1983.
4. Diogenes Laertius: *Životy, názory a výroky proslulých filozofov*. Prel. Antonín Kolář, Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov 1995.

5. *Encyclopedia of Classical Philosophy*. Edited by Zeyl Donald, J., Westport, Greenwood Press 1997.
6. Kalaš, A.: „Vzťah netelesných lekta k telesným procesom u stoikov.“ In: *Organon F* (2001), roč. VIII, č. 4.
7. Lewis, Ch, T.: *A Latin Dictionary*. Oxford, Clarendon Press 1998.
8. Liddell, H. G., Scott, R., Jones, H., S.: *Greek-English Lexicon*. Oxford, Clarendon Press 1969 (skratka LSJ).
9. Long, A. A.: *Hellenistic Philosophy*. London, Gerald Duckworth 1974.
10. Long, A. A., Sedley, D. N.: *The Hellenistic Philosophers I-II*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
11. Niederle, J., Niederle, V., Varcl, L.: *Mluvnice jazyka řeckého*. Praha, Scriptum 1993.
12. Prach, V.: *Řecko-český slovník*. Praha, Vyšehrad 1998.
13. Rist, M. J.: *Stoická filosofie*. Praha, Oikúmené 1998.
14. Sextus Empiricus II.: *Against the Logicians*. Translated R. G. Bury, The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1983.
15. Sextus Empiricus III.: *Against the Physicists. Against the Ethicists*. Translated R. G. Bury, The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1987.
16. *Stoicorum veterum fragmenta I-IV*. Collegit Ioannes ab Arnim, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1921-1923 (skratka SVF).
17. Špaňár, J., Hrabovský, J.: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. Bratislava, SPN 1987.
18. *Zlomky starých stoikov*. Prel. Miloslav Okál, Bratislava, Pravda 1983.

Súhrn

Štúdia sa zaoberá definíciou príčiny a príčinného spojenia, účinkom príčiny a rozdelením a hierarchizáciou príčin v ranom stoicizme. Autor ukazuje, že raní stoici považovali príčinu za materiálnu entitu, účinkom ktorej sa deje niečo iné. Ukazuje sa výhodným vykladať kauzálne spojenie u stoikov akýmsi trojzložkovým kauzálnym modelom navrhovaným v druhej kapitole štúdie. Keďže autor predpokladá logickú konzistentnosť stoického systému, snaží sa dokázať, že účinok kauzálneho procesu u stoikov nemôže byť netelesnou entitou, t.j. predikát, ale telesnou zmenou na nejakej telesnej entite. Navyše autor odhaľuje príčiny nesprávnej interpretácie stoicizmu prítomné rovnako u starovekých ako aj moderných autorov zaoberajúcich sa raným stoicizmom. Rozdelenie a hierarchizácia stoických príčin, ktoré sú vyložené v druhej časti štúdie, je úzko spojená s stoickou teóriou slobodnej vôle, ktorá bola témou prednášky konanej v apríli 2002 na Filozofickej fakulte v Brne.

Summary

The paper deals with the definition of cause and causal nexus, with the effect of cause and with the division and hierarchy of causes in the Early Stoicism. The author shows, that the Early Stoics considered the cause to be material entity, by virtue of which something else is being brought about. It seems to be suitable to explain Stoic causal nexus by a threefold model of causation proposed in the second chapter of the study. The author presupposing the logical consistency of the Stoic system aims to prove that the effect of the Stoic causal process cannot be incorporeal entity, i. e. predicate, but a material change on a physical entity. Furthermore, the author discloses the causes of the misinterpretation of Stoicism present both in ancient and contemporary authors devoted to Early Stoicism. The division and hierarchy of Stoic causes explained in the second part of the study is closely connected with the Stoic theory of free will, the issue presented in the lecture held in April 2002 at the Faculty of Arts, Brno.

Doc. PhDr. Zuzana Kiczková, PhD.

Vyštudovala filozofiu — nemčinu na FiF UK v Bratislave. Pôsobí ako docentka na Katedre filozofie a dejín filozofie, kde prednáša vybrané problémy metafyziky, filozofické koncepcie prírody a úvod do feministických teórií a rodových štúdií. Predmetom jej záujmu boli filozofické otázky biológie, najmä genetiky a problematika ekológie. V roku 1990 spolu s kolegyňou, filozofkou Doc. PhDr. Etelou Farkašovou, CSc. iniciovala a organizovala celofakultné kurzy *Úvod do feministickej filozofie* a neskôr aj celouniverzitné *Rodové štúdiá*. Bola riešiteľkou niekoľkých výskumných projektov a autorkou vzdelávacích kurzov tematizujúcich postavenie ženy v spoločnosti. Autorsky, prekladateľsky a editorsky sa podieľala na vydaní prvej knižky z feministickej filozofie u nás (*Štyri pohľady do feministickej filozofie*). V roku 1996 hosťovala na Inštitúte filozofie Viedenskej univerzity s kurzom prednášok na tému „Konštrukcia a funkcia rôznych obrazov ženy vo filozofickej, politickej a životno-praktickej reflexii.“ V roku 1998 jej vo vydavateľstve Aspekt vyšla kniha *Príroda: vzor žena!? Hľadanie alternatív v ekofeminizme*. V roku 2000 pripravila zborník štúdií *Otázky rodovej identity vo výtvarnom umení, architektúre, filme a literatúre*, ktoré odzneli na ojedinelom interdisciplinárnom projekte formou prednáškového cyklu, usporiadanom pre slovenské a rakúske študentky a študentov vo Viedni a v Bratislave za spoluorganizovania FiF UK, Viedenskej univerzity a Akadémie výtvarných umení vo Viedni.

